

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Ректор Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
проф. Ю. Д. Бойчук
«_____» _____ 2021 р.

ВИТЯГ
з протоколу № 2 засідання фахового семінару Харківського
національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
від 23 вересня 2021 р.

ПРИСУТНІ: Головуюча на засіданні – в.о. завідувача кафедри д. пед. н., доц. Боярська-Хоменко А. В., доктори педагогічних наук, професори: Золотухіна С. Т., Рогова Т. В., Зеленська Л. Д., Попова О. В., Рибалко Л. С., Штефан Л. А., Друганова О. В., Ворожбіт-Горбатюк В. В., Ткачова Н. О., Васильєва С. О., Лупаренко С. Є., Башкір О. І., Пісоцька М. Е., кандидати педагогічних наук, доценти: Калашнікова Л. М., Кін О. М., Лазарева О. М., Білик В. М., Борисенко Н. О., Собченко Т. М., Дейниченко Г. В., Денисенко А. О., Ялліна В. Л., Цапко А. М., аспіранти: Носова В. В., Овчар Н. В., Титарчук Г. В., Усиченко О. В., Черненко А. В., Штефан М. В., Авраменко О. В., Баличева В. М., Гепенко Л. О., Желанов Д. В., Трухан Г. В., Волкова Я. В., Єсікова І. В., Житницька А. А., Свічкарь В. Р., Чепелєв О. О.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ: Обговорення дисертації, поданої у вигляді рукопису на тему: «Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. (за матеріалами педагогічної періодики)» (довідка на антиплагіат: ID 1008413344, 90% оригінального тексту), представленої Бурлаченко Н. В. на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 01 Освіта/Педагогіка зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Зеленська Л. Д.

Рецензенти: д. пед. н., проф. Друганова О. М., д. пед. н., проф. Штефан Л. А.

Дисертаційне дослідження виконане згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Наукові основи і навчально-методичний супровід педагогічного процесу в закладах освіти: історико-педагогічний, компаративний, прогностичний аспекти» (РК№-0121U107474 від 22.01.2021).

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 9 від 22.12.2017 р.).

СЛУХАЛИ: доповідь Бурлаченко Н. В.

Шановна Анно Володимирівно! Шановні члени кафедри! До вашої уваги пропонується наукове дослідження на тему: «Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. (за матеріалами педагогічної періодики)».

В умовах глибоких і динамічних перетворень, що відбуваються у всіх сферах українського суспільства, швидкого розвитку техніки та технологій, суцільної інформатизації та комп'ютеризації, різкої зміни соціальних орієнтирів, ідеалів та переоцінки цінностей здійснюється реформування системи освіти.

У вищій школі триває процес інтеграції в Європейський освітній простір, продовжується розробка й затвердження державних стандартів вищої освіти, йде активний пошук новітніх дидактичних технологій. Про необхідність підвищення якості освітнього процесу в ЗВО наголошується у Законах України «Про вищу освіту» (ред. 2021 р.), «Про освіту» (ред. 2021 р.), Стратегії розвитку вищої освіти на 2021-2031 роки (2020 р.).

Значні ресурси для розвитку пізнавальної активності, індивідуальних творчих здібностей здобувачів вищої освіти, їх критичного мислення, формування вмінь самостійного оволодіння знаннями у процесі розв'язання навчальних завдань має проблемне навчання.

З огляду на це особливої значущості набуває неупереджений аналіз педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ століття, на сторінках якої представлено широкий дискурс щодо організації проблемного навчання у ЗВО, з метою актуалізації й творчого використання прогресивних здобутків вчених, науково-педагогічних працівників у практиці ЗВО України на сучасному етапі.

Дозвольте не зупинятися на понятійному апараті дисертації, а охарактеризувати основний зміст роботи відповідно до поставлених завдань.

У дисертації розкрито історіографію досліджуваної проблеми. Історіографічні джерела проблеми класифіковано за такими групами:

1) праці вітчизняних психологів досліджуваного періоду (С. Рубінштейн, А. Брушлинський, Н. Менчинська та ін.) й дидактів (В. Оконь, А. Матюшкін, І. Лернер, Т. Кудрявцев, М. Махмутов, І. Кобиляцький, В. Безпалько, Н. Кузьміна, С. Архангельський, М. Ярмаченко, В. Онищук та ін.) з питань організації проблемного навчання (суть, складники, завдання, функції);

2) статті учених теоретичного характеру, опубліковані у педагогічних періодичних виданнях з питань організації проблемного навчання у вищій школі. Зокрема, М. Махмутова «Деякі особливості проблемного навчання», (1970); Д. Вількеєва «Про сутність та деякі принципи класифікації навчальних проблемних ситуацій» (1974); Л. Момота «Проблемне навчання – один із засобів формування в учнів готовності до

творчої діяльності» Т. Ільїної «Проблемне навчання - поняття і зміст, 1976); С. Векслера «Умови підвищення ефективності проблемного навчання» (1978), Н. Шевченко та Е. Лапінської «Шляхи реалізації проблемного підходу» (1994), Е. Долматовської та Т. Полякової «Системно-логічний і ситуативний підходи в проблемному навчанні» (1994) тощо.

Джерельною базою дослідження послуговували такі вітчизняні періодичні педагогічні видання окресленого історичного періоду, як: «Вісник вищої школи» (1940-1991); «Радянська педагогіка» (1937-1991); «Питання психології» (1955-сьогодення), «Проблеми вищої школи» (1966-1989), «Вища освіта України» (з 2001 до сьогодні), «Методист» (з 2001 до сьогодні), «Педагогіка і психологія» (1996 до 2020), «Педагогічні науки» (2003-сьогодення) та інші. Періодичні педагогічні видання розглядаємо в роботі як видання, які виходять через відповідні проміжки часу з неповторюваним змістом, з постійною для кожного року кількістю номерів, з нумерованими і датованими випусками, які мають однакову назву, як правило, однаковим об'ємом і форматом;

3) статті викладачів-практиків у періодичних педагогічних виданнях досліджуваного періоду, в яких популяризувався досвід організації проблемного навчання у вищій школі у процесі викладання дисциплін загального циклу підготовки, зокрема Г. Цумме, Д. Вількеєва, Р. Ничкович, В. Максимова, В. Вергасова, М. Алексєєва, О. Вандищевої, Г. Юлдашевої, І. Юшакової та ін..) та професійно-орієнтованих дисциплін М. Гарунов (1976), В. Табачинський (1977), В. Загвязинський (1979), С. Холодов (1980), Т. Ларькіна (2012), Н. Щокіна (2013) та ін.);

4) монографії і дисертації дослідників за виокремленою проблематикою (Н. Янц «Розвиток ідеї проблемного навчання молодших школярів у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ століття» (2006); О. Трегуб «Методика проблемного навчання інформатичних дисциплін майбутніх учителів технологій у процесі фахової підготовки» (2015) тощо.

Однак, проведений історіографічний аналіз дає підстави для висновку, що, незважаючи на широкий і різноплановий спектр предметно-змістових ліній у вивченні досліджуваної проблеми, у науковому просторі сучасності відсутні роботи, у яких би подавалася цілісна характеристика тенденцій розгляду питань організації проблемного навчання у закладах вищої освіти на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Необхідність заповнення прогалин в історико-педагогічному знанні зумовила проведення цілісного ретроспективного аналізу окресленої проблеми.

У дисертації визначено витоки становлення і розвитку ідеї проблемного навчання у зарубіжній і вітчизняній педагогічній думці. Установлено, що проблемне навчання має давнє коріння: вітчизняні та зарубіжні педагоги (Сократ, Квінтіліан, І. Галятовський, Я. Коменський, Г. Сковорода, Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталоцці, А. Дистервег, К. Ушинський, П. Каптерев Дж. Дьюї, Дж. Брунер, У. Кілпатрик та інші) звертали особливу увагу на необхідність активізації навчання, що забезпечує особистісну зацікавленість учня, високий

емоційно-активаційний рівень, спонукальний вплив успіху навчального процесу.

У дисертації обгрунтовано етапи висвітлення питань організації проблемного навчання у вищій школі на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

I етап (1955–1965 рр.) – етап визначення базових положень теорії проблемного навчання як різновиду розвивального навчання, започаткування дискусії на сторінках педагогічної періодики стосовно мети, завдання, способів реалізації проблемного навчання у середній та вищій школах. Цей етап ознаменувався відбудовою народного господарства та економіки після Другої світової війни; впровадженням соціальних реформ; прийняттям низки постанов щодо реформ у вищій школі «Про заходи щодо покращення науково-дослідної роботи у закладах вищої освіти» (1956), «Про заходи щодо покращення підготовки й атестації наукових і педагогічних кадрів» (1956), «Про заходи щодо подальшого розвитку вищої та середньої спеціальної освіти, покращення підготовки та використання спеціалістів» (1963), «Про строки підготовки та покращення використання спеціалістів з вищою та середньою спеціальною освітою» (1964)); започаткуванням психологами (С. Рубінштейн, Н. Менчинська та ін.) і педагогами (Д. Вількеєв, М. Махмутов, І. Лернер та ін.) дискусії на сторінках педагогічних періодичних видань «Вісник вищої школи» «Радянська педагогіка», «Школа та виробництво», «Наука і просвітництво» щодо суті й ролі проблемних питань, проблемних ситуацій в мисленні та навчанні; розробленням діяльнісної теорії навчання (Б. Ельконін, В. Давидов, Р. Занков); характеристикою проблемного навчання як різновиду розвивального, в основі якого лежить проблемно-пошукова діяльність.

II етап (1966–1980 рр.) – етап обгрунтування проблемного навчання як дидактичної концепції та популяризація її основних положень на сторінках педагогічної періодики – характеризувався посиленням централізованого управління у період «застою»; кризою в економіці, соціальній та політичній сферах; запровадженням нових технічних засобів і поширенням програмованого навчання; спробою вдосконалити процес підготовки висококваліфікованих фахівців в умовах галузевих інститутів; обгрунтуванням вітчизняними дидактами (Т. Ільїна, Т. Кудрявцев, І. Лернер, А. Матюшкін, М. Махмутов та ін.) проблемного навчання як дидактичної концепції; розгортанням жвавої дискусії на сторінках педагогічної періодики («Вісник вищої школи», «Проблеми вищої школи», «Радянська педагогіка» та ін.) щодо суті базових понять і положень проблемного навчання (проблема, проблемне питання, проблемна задача, проблемна ситуація тощо).

Спираючись на праці вітчизняних психологів С. Рубінштейна, П. Гальперіна, А. Леонтьєва, Л. Виготського, вітчизняні вчені І. Лернер, А. Матюшкін, М. Махмутов, Т. Кудрявцев та ін. у 1966-1980-х роках розробили концепцію проблемного навчання. Проблемне навчання розглядалось переважно як підхід до активізації навчання, при якому самостійна систематична пошукова діяльність поєднувалася б із засвоєнням готових висновків науки.

III етап (1981–1990 рр.) – етап послаблення інтересу дослідників до розроблення теорії проблемного навчання й позиціонування його на сторінках педагогічної періодики як методу навчання – характеризувався періодом перебудови; ухвалою низки урядових документів щодо реформи вищої школи (резолуція XXVI з'їзду партії (1981), реформа вищої школи (1984) та ін.), переважанням публікацій дописувачів (В. Кудрявцев, І. Зимня, В. Риков, А. Понукалін, Я. Коломінський) вітчизняних періодичних педагогічних видань («Питання психології», «Радянська педагогіка» та ін.) переважно на питаннях методики організації проблемного навчання у вищій школі.

IV етап (1991–2014 рр.) – етап трансформації теорії проблемного навчання в освітню технологію й відображення її базових положень у педагогічній періодиці з урахуванням вимог національної освітньої політики. Його суттєвими ознаками стали проголошення незалежності України (1991), прийняття Конституції України (1996); низки законодавчих документів (Закони України «Про освіту» (1991, 1996); Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття», 1993); Закон України «Про вищу освіту» (2002) та ін.).

У змісті періодичних педагогічних видань на цьому етапі, які були представлені переважно збірниками наукових праць з педагогіки («Імідж сучасного педагога», «ПостМетодика», «Педагогіка і психологія» та ін.), простежується підвищений інтерес дослідників до окремих питань організації проблемного навчання у вищій школі, а саме: складові поняття проблемного навчання (В. Загвязинський, В. Лозова, Г. Троцько); функції та методи проблемного навчання (В. Загвязинський, Н. Волкова, І. Ромащенко).

У дослідженні узагальнено досвід організації проблемного навчання у закладах вищої освіти (за матеріалами педагогічної періодики) досліджуваного періоду. Виявлено, що найбільш продуктивний обмін досвідом був організований в 1970-ті роки журналом «Вісник вищої школи». Редакцією журналу було започатковано навіть окрему рубрику під назвою «Проблемне навчання: досвід, обговорення». Дописувачі журналів «Вісник вищої школи», «Питання психології», «Радянська педагогіка», спираючись на праці розробників концепції проблемного навчання – С. Рубінштейна, М. Махмутова, С. Скаткіна, І. Лернера, А. Матюшкіна, Т. Кудрявцева, Т. Ільїної та ін., ділилися з читачами власними творчими напрацюваннями щодо методики і технології організації проблемного навчання у вищій школі у процесі навчання студентів *дисциплін загального циклу підготовки* (зокрема фізики, математики, філософії, рідної й іноземної мов, історії тощо): Г. Цумме (1958), Д. Вількеєв (1961), Р. Ничкович (1972), В. Максимова (1973), Г. Юлдашева (1990), Н. Щокіна (2013) та ін.; у процесі навчання *професійно-орієнтованих дисциплін* (М. Гарунов (1976), В. Табачинський (1977), В. Загвязинський (1979), С. Холодов (1980), Т. Ларькіна (2012), Н. Щокіна (2013) та ін.). Автори публікацій на власному досвіді доводили, що проблемне навчання є тим дидактичним інструментом (проблемна лекція, проблемне питання, проблемна задача, проблемна ситуація, евристична бесіда), який здатен активізувати пізнавальну діяльність студентів, сформулювати у них

позитивну навчальну мотивацію, розвивати самостійність, творчість, комунікативні навички й уміння розв'язувати проблеми колективно.

Накреслено напрями актуалізації цінних ідей організації проблемного навчання у ЗВО, представлених на сторінках педагогічної періодики досліджуваного періоду, в сучасних умовах:

- у контексті реалізації навчання через дослідження;
- в умовах поширення дуальної освіти;
- запровадження контекстного навчання;
- організації колаборації здобувачів вищої освіти у процесі навчання;
- запровадження електронного і дистанційного навчання.

Доповідь закінчено. Дякую за увагу!

Доповідачці поставлені такі запитання:

Золотухіна С. Т. – доктор педагогічних наук, професор: «Що Ви вкладаєте у зміст поняття «педагогічна періодика?»»

Бурлаченко Н.В. : «Дякую за запитання. Педагогічна періодика – це періодичні видання, призначені і для фахівців, і для зацікавлених громадських кіл, статутними завданнями яких є сприяння розвитку педагогічної науки й практики. Періодичні педагогічні видання розглядаємо в роботі як видання, які виходять через відповідні проміжки часу з неповторюваним змістом, з постійною для кожного року кількістю номерів, з нумерованими і датованими випусками, які мають однакову назву, як правило, однаковим об'ємом і форматом».

Башир О. І. – доктор педагогічних наук, доцент: «Назвіть критерії, які послугували основою для визначення етапів висвітлення питань організації проблемного навчання у вищій школі на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ століття».

Бурлаченко Н.В. : «Дякую за запитання. Важливе значення для висвітлення питань організації проблемного навчання у вищій школі на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ століття має періодизація за окремими етапами. За критерії для визначення етапів обрали:

- суспільно-політичні і соціально-економічні зміни в країні;
- нормативно-правове регулювання загальної середньої та вищої освіти;
- погляди вітчизняних науковців, дидактів на суть, умови, шляхи реалізації проблемного навчання;
- характеристику педагогічної періодики, на шпальтах якої знаходили висвітлення питання організації проблемного навчання у вищій школі.

Окреслені критерії розглядаються нами у період другої половини ХХ – початку ХХІ століття, адже саме цей проміжок часу характеризувався інтенсивним розвитком вітчизняної дидактики, обґрунтуванням концепції проблемного навчання, зокрема розробкою її понятійного апарату, визначенням методів реалізації проблемного навчання у закладах освіти, зокрема вищої».

Ворожбіт-Горбатюк В. В. доктор педагогічних наук, професор: «Що послугувало джерельною базою Вашого дослідження?»

Бурлаченко Н.В.: «Дякую за запитання. Джерельну базу дослідження становлять:

- законодавчо-нормативні акти, постанови й розпорядження урядів СРСР, УРСР, України з питань вищої освіти (постанова ЦК КП України «Про стан і заходи подальшого розвитку педагогічної науки в Україні» (1959), постанова «Про заходи щодо покращення науково-дослідної роботи у закладах вищої освіти» (1956), постанова «Про заходи щодо подальшого розвитку вищої та середньої спеціальної освіти, покращення підготовки та використання спеціалістів» (1963), постанова ЦК КПРС «Про заходи щодо покращення підготовки фахівців й удосконалення керівництва вищою та середньою спеціальною освітою в країні» (1966), закон УРСР «Про народну освіту» (1974), закон «Про освіту» (1991), закони України «Про вищу освіту» (2002, 2014) та ін.);

- матеріали педагогічних періодичних видань досліджуваного періоду: «Народна освіта» (з 1918 до сьогодні), «Радянська педагогіка» (1937-1991), «Питання психології» (з 1955 до сьогодні), «Вісник вищої школи» (1950-1991), «Імідж сучасного педагога» (з 1999 до сьогодні), «Вища освіта України» (з 2001 до сьогодні), «Методист» (з 2001 до сьогодні), «Педагогіка і психологія» (з 2015 до сьогодні) тощо;

- монографії, дисертації, підручники, посібники учених, викладачів-практиків з проблеми дослідження;

- довідково-педагогічна література: «Український педагогічний словник», «Енциклопедія освіти», «Українська педагогіка в персоналіях» тощо».

Боярська-Хоменко А. В. – доктор педагогічних наук, доцент: «Обґрунтуйте, будь ласка, вибір хронологічних меж дослідження».

Бурлаченко Н.В.: «Дякую за запитання. Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину ХХ – початок ХХІ ст. Нижня межа (середина 1950-х рр.) – зумовлена, з одного боку, виходом у світ праць С. Рубінштейна, Д. Богоявленського, Д. Узнадзе, Б. Ананьєва в галузі психології мислення, обґрунтуванням феномену проблемної ситуації як джерела мисленнєвої діяльності тих, хто навчається, з іншого – утвердженням у вітчизняній дидактиці погляду на навчання як двобічний процес, що вимагає глибокого вивчення не тільки діяльності педагога, але й здобувачів освіти, появою окремих концепцій активізації пізнавальної діяльності учнівської та студентської молоді, зокрема теорії проблемного навчання.

Верхня межа (2014 р.) – обґрунтовується прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту», створенням Європейського простору вищої освіти на компетентнісній основі і, як наслідок, реформуванням національної вищої школи; запровадженням студентоцентрованого і практико орієнтованого навчання; створенням варіативних навчальних програм, підручників і посібників; пошуком дієвих методів і технологій задля досягнення програмних результатів навчання».

Калашнікова Л. М. – кандидат педагогічних наук, доцент: «Досвід яких ЗВО щодо організації проблемного навчання популяризовано на сторінках педагогічної періодики?».

Бурлаченко Н.В.: «Дякую за запитання. На сторінках педагогічної періодики знайшов висвітлення досвід ЗВО УРСР, зокрема Київського торгово-

економічного інституту, Харківського університету ім. В.М. Каразіна, Дніпропетровського металургійного інституту, а також СРСР досліджуваного періоду: Ленінградського медичного інституту, Московського автомобільно-дорожного інституту, Калінінського політехнічного інституту, Московського електротехнічного інституту зв'язку, Тюменського інституту, Московського державного педагогічного інституту ім. В.І. Леніна та інших».

З позитивною оцінкою дисертаційної роботи виступили:

1.РЕЦЕНЗЕНТ д. пед. н., проф. Друганова О. М.

Актуальність теми дисертаційної роботи Бурлаченко Наталії Василівни «Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини XX століття – початку XXI століття (за матеріалами педагогічної періодики)» зумовлена необхідністю підготовки нової генерації фахівців, рисами яких є самостійність, працелюбність, творчість («Про вищу освіту» (2014 р.), Стратегії розвитку вищої освіти на 2021-2031 роки (2020 р.) тощо). Як слушно зазначає пошукувачка, значні ресурси для розвитку пізнавальної активності, індивідуальних творчих здібностей здобувачів вищої освіти, їх критичного мислення, формування вмінь самостійного оволодіння знаннями у процесі розв'язання навчальних завдань має проблемне навчання. Тому, важливим для вивчення поставленого питання є врахування теоретичних засад й досвіду організації проблемного навчання у вищій школі на різних етапах її становлення й розвитку.

Цілком доречним є звернення уваги пошукувачки на педагогічну періодику другої половини XX – початку XXI століття, що надає можливість педагогам, широкій громадськості стежити за розвитком педагогічної науки та практики як за новими розробками, так і за проміжними результатами досліджень, які ще тривають. Цілком погоджуємося з висновками здобувачки про те, що педагогічна періодика сприяє впровадженню науково-педагогічних досліджень у широку освітньо-виховну практику, підвищенню теоретичного і професійного рівня як науковців, так і вчителів-практиків, працівників вищої освіти тощо.

Важливість дослідження Н. Бурлаченко підсилюють також наявні суперечності, що потребують розв'язання, зокрема між:

- суспільною вимогою підготовки фахівців у ЗВО на засадах компетентнісного підходу та недостатнім використанням потенціалу проблемного навчання для досягнення програмних результатів навчання за відповідними освітніми програмами;
- визнанням ролі, значення, функцій педагогічної періодики в організації освітнього процесу в ЗВО та обмеженим використанням теорії й досвіду проблемного навчання, представлених на її шпальтах, у практиці вищої школи;
- існуючим на сторінках педагогічної періодики конкретно-історичного періоду дискурсом щодо організації проблемного навчання у ЗВО та відсутністю неупередженого його вивчення й узагальнення з метою актуалізації прогресивних здобутків у практиці ЗВО України на сучасному етапі.

Отже, тему, яку обрала для дослідження пошукувачка, є актуальною й на часі.

Дисертаційна робота характеризується чіткою структурою та логікою викладу наукового матеріалу. Н. В. Бурлаченко коректно визначено науковий апарат дослідження: мету, завдання, об'єкт, предмет.

Аналіз змісту дисертації свідчить про наукову зрілість і самостійність дисертантки, достатній рівень володіння методологією історико-педагогічної науки. Зміст розділів і підрозділів демонструє досягнення дисертанткою поставленої мети дослідження і виконання окреслених завдань.

Позитивної оцінки заслуговує проведений Н.В. Бурлаченко аналіз історіографії досліджуваної проблеми, для проведення якого було застосовано такі підходи, як-от: урахування аспектів інформації, що міститься у джерелі; хронологічний критерій до систематизації історико-педагогічних праць і публікацій педагогічної періодики, що відображають генезис проблеми організації проблемного навчання у ЗВО на сторінках педагогічних видань другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Відповідно до проблемно-тематичного принципу історіографічні джерела було поділено на такі групи: 1) праці провідних дидактів досліджуваного періоду з питань організації проблемного навчання (суть, складники, завдання, функції); 2) статті педагогів, науковців щодо організації проблемного навчання у вищій школі теоретичного характеру; 3) статті науковців і викладачів-практиків щодо досвіду організації проблемного навчання у вищій школі: дисципліни загальної підготовки; професійно-орієнтовані дисципліни; 4) монографії і дисертації дослідників, суміжні з обраною проблематикою.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що аспіранткою вперше цілісно в широких хронологічних межах досліджено:

- питання організації проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ століття за матеріалами педагогічної періодики;

- обґрунтовано етапи висвітлення питань організації проблемного навчання у вищій школі на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Особливу наукову цінність має узагальнення пошукувачкою досвіду організації проблемного навчання у закладах вищої освіти України у процесі навчання дисциплін загального циклу підготовки й професійно-орієнтованих дисциплін, що був представлений на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Н.В. Бурлаченко переконливо доведено, що педагогічна періодика досліджуваного періоду, не дивлячись на інтенсивність і динамічність публікаційної активності дописувачів, слугувала дієвим інструментом популяризації кращого досвіду впровадження проблемного навчання як у процесі навчання студентів дисциплін загального циклу підготовки, зокрема фізики, математики, філософії, рідної й іноземної мов, історії тощо, так і у процесі викладання професійно-орієнтованих дисциплін у вищій школі за відповідним напрямом підготовки здобувачів. Дописувачі ділилися власними

напрацюваннями щодо використання елементів проблемного навчання у різних формах організації освітнього процесу, зокрема під час лекцій, семінарських і практичних занять, лабораторних робіт, виробничої практики, підготовки й захисту курсових та дипломних робіт; укладали методичні поради для викладачів і студентів; визначали перелік ймовірних утруднень, обґрунтовували педагогічні умови, за яких таке навчання сприятиме підвищенню якості фахової підготовки студентів, оволодінню методологією творчого перетворення світу, формуванню професійних мотивів й цілісного уявлення про майбутню професійну діяльність.

Автори публікацій, що були оприлюднені на сторінках педагогічної періодики обраного періоду, переконливо доводили, що проблемне навчання є тим дидактичним інструментом, який здатен активізувати пізнавальну діяльність студентів, сформувати у них високу мотивацію, розвивати самостійність, креативність, гнучкість мислення, комунікативні навички й уміння тощо.

У дисертації подальшого розвитку набули питання генезису ідеї організації проблемного навчання у закладах вищої освіти; погляди провідних дидактів (В. Краєвський, І. Лернер, В. Лозова, М. Махмутов, В. Оконь, М. Скаткін та ін.) щодо змісту, компонентів та засобів організації проблемного навчання у вищій школі.

Ознайомлення з матеріалами дисертації переконує в тому, що наукові положення рецензованого дослідження ґрунтуються як на теоретичних здобутках дисертантки, так і на ретельному аналізі чималої джерельної бази.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що одержані в процесі дослідження дані та висновки можуть бути використані: в коледжах, інститутах, університетах, закладах післядипломної освіти; у розробці освітніх програм, навчальних дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогічна майстерність», дисциплін за вибором здобувачів бакалаврського і магістерського рівнів вищої освіти, а також під час написання підручників, навчальних посібників, іншої навчально-методичної літератури, організації педагогічної практики. Низку окреслених питань можна використовувати як тематику для курсових і магістерських робіт.

Наукові результати проведеного дослідження впроваджено в освітній процес Педагогічного фахового коледжу Львівського Національного університету імені Івана Франка (довідка № 29 від 08. 09. 2020 р.), Фахового коледжу Національного фармацевтичного університету (довідка від 27.08.2020 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-581 від 24. 09. 2020 р.).

Основні положення й результати дослідження відображено в 13 публікаціях, із них 5 статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, 3 – у міжнародних періодичних виданнях, 5 – тези доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

На підставі викладеного можна констатувати, що теоретична та практична складові дисертаційної роботи Бурлаченко Наталії Василівни виконані на достатньому науковому рівні. Дослідження є самостійною

науковою працею, яка за своїм змістом, рівнем новизни і практичним значенням одержаних результатів відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167. Зважаючи на це, дисертація «Організації проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття (за матеріалами педагогічної періодики)» може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій раді за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

2. РЕЦЕНЗЕНТ: д. пед. н., проф. Штефан Л. А.

У представлений роботі відзначено актуальність обраної теми, яка присвячена системному дослідженню організації проблемного навчання у закладах вищої освіти України на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Отримані у процесі дослідження результати відрізняються науковою новизною і практичною значущістю. Тому тему дослідження Бурлаченко Н. В. «Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. (за матеріалами педагогічної періодики)» можна вважати актуальною і своєчасною.

Дисертація характеризується чіткою структурою та логікою викладу наукового матеріалу. У роботі коректно й аргументовано, враховуючи різні точки зору науковців щодо проблеми дослідження, визначено науковий апарат проблеми дослідження, всі компоненти якого повністю узгоджуються між собою. Дисертація має наукову новизну та теоретичне значення, зокрема в цій науковій праці цілісно в широких хронологічних межах досліджено організацію проблемного навчання у закладах вищої освіти України на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ ст. з урахуванням соціально-економічних, ідеологічних та педагогічних чинників, обґрунтовано етапи висвітлення організації проблемного навчання у закладах вищої освіти України на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ ст., узагальнено досвід організації проблемного навчання у закладах вищої освіти України на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Ознайомлення з дисертаційним матеріалом Бурлаченко Н.В. переконує в тому, що авторкою виконано значний обсяг пошукової та аналітичної роботи. Широка джерельна база дисертації (опрацьовано 371 джерело, з них – 115 статті періодичних педагогічних видань) дала можливість дисертантці здійснити ґрунтовний аналіз різних аспектів досліджуваної проблеми.

Вірогідність і обґрунтованість висновків дисертації забезпечується використанням комплексу загальнонаукових та історико-педагогічних методів дослідження, методологічною й теоретичною обґрунтованістю його позицій, глибоким комплексним аналізом її результатів та їхнім упровадженням у навчальний процес закладів вищої освіти.

Отже, вважаємо положення та результати представленого дисертаційного дослідження обґрунтованими, теоретично та методологічно виваженими. Матеріали дослідження доцільно використовувати у процесі

розробки й апробації освітніх та освітньо-наукових програм підготовки фахівців на магістерському, освітньо-науковому й науковому рівнях вищої освіти; написанні і захисті магістерських робіт і кваліфікаційних наукових праць (PhD); при підготовці наукових статей, написанні навчальних посібників і підручників з історії педагогіки.

Основні положення та висновки дисертаційної роботи мають вагоме теоретичне і практичне значення, що підтверджується довідками про впровадження результатів наукових досліджень. Аналіз змісту дисертації свідчить про наукову зрілість і самостійність дослідницької думки дисертантки, достатній рівень володіння методологією історико-педагогічної науки, вміння підбирати і аналізувати матеріал. Дисертація Бурлаченко Н.В. «Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини XX ст. – початку XXI ст. (за матеріалами педагогічної періодики)» відповідає вимогам до кандидатських робіт за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки та може бути рекомендована до захисту.

3. Виступ наукового керівника Зеленської Л. Д. – доктора педагогічних наук, професора.

Шановна Анно Володимирівно! Шановні члени кафедри, присутні! Дисертантка Бурлаченко Наталія Василівна за період роботи над дисертацією зарекомендувала себе як відповідальна особа і зрілий науковець. Вона має ґрунтовні фахові знання, вміє критично інтерпретувати їх, працювати з історико-педагогічними джерелами, робити виважені висновки. Наталія Василівна вирізняється самостійністю, наполегливістю, старанністю, прагненням розкрити проблему повно і всебічно. Здобувачка на достатньому рівні володіє методами науково-педагогічних досліджень, що дало змогу вчасно підготувати наукову роботу, яку представлено до захисту.

УХВАЛИЛИ: Рекомендувати до захисту дисертаційне дослідження Бурлаченко Н. В. на тему: «Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини XX ст. – початку XXI ст. (за матеріалами педагогічної періодики)».

ВИСНОВОК

Актуальність теми дослідження. В умовах глибоких і динамічних перетворень, що відбуваються у всіх сферах нашого суспільства, швидкого розвитку техніки та технологій, суцільної інформатизації та комп'ютеризації, різкої зміни соціальних орієнтирів, ідеалів та переоцінки цінностей здійснюється реформування системи освіти.

У вищій школі триває процес інтеграції в Європейський освітній простір, продовжується розробка й затвердження державних стандартів вищої освіти, йде активний пошук новітніх дидактичних технологій. Про необхідність підвищення якості освітнього процесу в ЗВО наголошується у Законах України «Про вищу освіту» (ред. 2021 р.), «Про освіту» (ред. 2021 р.), Стратегії розвитку вищої освіти на 2021-2031 роки (2020 р.).

Значні ресурси для розвитку пізнавальної активності, індивідуальних творчих здібностей здобувачів вищої освіти, їх критичного мислення,

формування вмінь самостійного оволодіння знаннями у процесі розв'язання навчальних завдань має проблемне навчання.

З огляду на це особливої значущості набуває проблемне навчання як організований викладачем спосіб активної взаємодії суб'єкта з проблемно-представленим змістом навчання, в ході якого здобувач освіти долучається до об'єктивних протиріч наукового знання і способів їх вирішення, вчиться мислити, творчо засвоювати знання.

Для розвитку педагогічної науки важливе значення має система представлення та розповсюдження науково-педагогічних результатів, однією зі складових якої є наукова педагогічна періодика. Вона посідає в цій системі одне з провідних місць: саме їй надають перевагу науковці-педагоги та освітяни-практики для оприлюднення своїх наукових досліджень. Наукова педагогічна періодика забезпечує реципієнтів оперативною інформацією щодо нових розробок в освітянській галузі; надає можливість стежити за проміжними результатами досліджень, які ще тривають, за розвитком педагогічної науки та практики; сприяє впровадженню науково-педагогічних досліджень у широку освітньо-виховну практику, підвищенню теоретичного і професійного рівня як науковців, так і вчителів-практиків, працівників вищої освіти тощо.

Розвитку педагогічної періодики присвячено чимало наукових праць. Їх аналіз дозволив зробити висновок, що здебільшого в них відображено тенденції розвитку української педагогічної періодики в другій половині ХХ століття – початку ХХІ століття. Чималу кількість наукових праць присвячено висвітленню особливостей становлення та розвитку різних педагогічних проблем. Серед авторів цих робіт – І. Мельник, М. Кухта, А. Говорун, І. Дубінець (проблеми виховання); С. Лаба (втілення ідей української національної школи); С. Лобода, Е. Панасенко (ідеал учителя); О. Адаменко (питання розвитку школознавства, профільного навчання).

З огляду на це особливої значущості набуває неупереджений аналіз педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ століття, на сторінках якої представлено широкий дискурс щодо питань організації проблемного навчання у ЗВО, з метою актуалізації й творчого використання прогресивних здобутків вчених, науково-педагогічних працівників досліджуваного періоду в практиці ЗВО України на сучасному етапі.

Базисом для написання дисертації послуговували праці учених досліджуваного періоду. Так, у працях психологів (А. Брушлінський, Д. Вількеєв, В. Давидов, Л. Занков, І. Ільницька, О. Матюшкін, С. Рубінштейн) та дидактів (М. Алексєєв, Л. Арістова, Б. Єсіпов, Т. Кудрявцев, І. Лернер, М. Махмутов, М. Скаткін) обґрунтовано сутність проблемного навчання як організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, основою якої є створення, формулювання й розв'язання проблемних ситуацій.

Вітчизняними вченими (А. Алексюк, В. Буряк, В. Загвязинський, А. Зільберштейн, Т. Кудрявцев, І. Лернер, В. Лозова, О. Матюшкін, М. Махмутов, Л. Момот, В. Онищук, І. Підласий, М. Скаткін) визначено проблемне навчання як вид, обґрунтовано категоріальний апарат, завдання, роль і місце

проблемного навчання в освітньому процесі, а також методи й умови успішної організації проблемного навчання та розроблено його дидактико-методичне забезпечення.

Актуальність теми дослідження посилюється й необхідністю розв'язання низки виявлених у процесі дослідження *суперечностей* між:

- суспільною вимогою підготовки фахівців у ЗВО на засадах компетентнісного підходу та недостатнім використанням потенціалу проблемного навчання для досягнення програмних результатів навчання за відповідними освітніми програмами;

- визнанням ролі, значення, функцій педагогічної періодики в організації освітнього процесу в ЗВО та обмеженим використанням теорії й досвіду проблемного навчання, представлених на її шпальтах, у практиці вищої школи;

- існуючим на сторінках педагогічної періодики конкретно-історичного періоду дискурсом щодо організації проблемного навчання у ЗВО та відсутністю неупередженого його вивчення й узагальнення з метою актуалізації прогресивних здобутків у практиці ЗВО України на сучасному етапі.

Однак на сьогодні відсутнє цілісне історико-педагогічне дослідження, в якому були б схарактеризовані особливості організації проблемного навчання у закладах вищої освіти на сторінках педагогічної періодики конкретного періоду, визначено його етапи, узагальнено теоретичний і практичний доробок дослідників із цієї проблеми.

Таким чином, доцільність комплексного вивчення питань організації проблемного навчання у закладах вищої освіти, а також відсутність цілісного педагогічного дослідження, яке синтезовано відображало б еволюцію ідеї проблемного на сторінках педагогічної періодики конкретного історичного періоду, зумовлюють потребу комплексного дослідження проблеми «Організації проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини XX століття – початку XXI століття (за матеріалами педагогічної періодики)».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в ньому вперше:

- цілісно в широких хронологічних межах досліджено питання організації проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини XX – початку XXI століття за матеріалами педагогічної періодики;

- обґрунтовано етапи висвітлення питань організації проблемного навчання у вищій школі на сторінках педагогічної періодики другої половини XX – початку XXI століття;

I етап (1955–1965 рр.) – етап визначення базових положень теорії проблемного навчання як різновиду розвивального навчання, започаткування дискусії на сторінках педагогічної періодики стосовно мети, завдання, способів реалізації проблемного навчання у середній та вищій школах;

II етап (1966–1980 рр.) – етап обґрунтування проблемного навчання як дидактичної концепції та популяризація її основних положень на сторінках педагогічної періодики;

III етап (1981–1990 рр.) – етап послаблення інтересу дослідників до розроблення теорії проблемного навчання й позиціонування його на сторінках педагогічної періодики як методу навчання;

IV етап (1991-2014 рр.) – етап трансформації теорії проблемного навчання в освітню технологію й відображення її базових положень у педагогічній періодиці з урахуванням вимог національної освітньої політики;

- узагальнено представлений на сторінках педагогічної періодики другої половини XX – початку XXI століття досвід організації проблемного навчання у закладах вищої освіти України у процесі навчання дисциплін загального циклу підготовки й професійно-орієнтованих дисциплін;

- накреслено напрями актуалізації цінних ідей організації проблемного навчання у ЗВО, представлених на сторінках педагогічної періодики досліджуваного періоду, в сучасних умовах.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що матеріали дисертації забезпечують об'єктивну інтерпретацію генезису ідеї організації проблемного навчання у вищій школі, представлення його теоретичних положень й накопиченого досвіду на сторінках педагогічної періодики в конкретно-історичний період і дають підстави для розуміння й виваженого аналізу перебігу реформаційних процесів, що відбуваються в освітньому просторі ЗВО сучасності.

Основні наукові результати проведеного дослідження *впроваджено* в освітній процес Педагогічного фахового коледжу Львівського Національного університету імені Івана Франка (довідка № 29 від 08. 09. 2020 р.), Фахового коледжу Національного фармацевтичного університету (довідка від 27.08.2020 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-581 від 24. 09. 2020 р.).

Матеріали дослідження можуть бути використані: в коледжах, інститутах, університетах, закладах післядипломної освіти; у розробці освітніх програм, навчальних дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогічна майстерність», дисциплін за вибором здобувачів бакалаврського і магістерського рівнів вищої освіти, а також під час написання підручників, навчальних посібників, іншої навчально-методичної літератури, організації педагогічної практики. Низку окреслених питань можна використовувати як тематику для курсових і магістерських робіт.

Вірогідність та обґрунтованість висновків дисертації забезпечується теоретико-методологічними обґрунтуваннями вихідних положень, широким використанням законодавчих актів досліджуваного періоду, законів й підзаконних нормативно-правових актів з питань освіти України, матеріалів періодичних педагогічних видань, історико-педагогічної літератури, системним аналізом дослідницьких матеріалів, застосуванням комплексу методів, адекватних меті, завданням та предмету дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові результати дослідження оприлюднено на наукових конференціях і семінарах різних рівнів: міжнародних конференціях – «Під знаком Григорія Сковороди. Зоряний час української культури» (Харків, 2017), «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2018), «Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього» (Одеса, 2019), «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2021); стажуваннях за кордоном – «Інноваційні методи організації освітнього процесу в галузі педагогіки і психології в Україні та країнах ЄС» (Люблін, 2019).

Наукові положення та висновки дисертації обговорювалися та дістали позитивну оцінку на засіданнях кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди упродовж 2017–2021 рр.

Публікації. Основний зміст дисертації відображено в 13 публікаціях, із них 5 статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, 3 – у міжнародних періодичних виданнях (1 у співавторстві), 5 – тези доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подається до захисту. За змістом дисертаційна робота Бурлаченко Н. В. на тему: «Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття (за матеріалами педагогічної періодики)» повністю відповідає паспорту спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі. Зміст, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167.

Висновок. Дисертаційне дослідження Бурлаченко Н. В. на тему: «Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття (за матеріалами педагогічної періодики)», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, є самостійною науковою працею, яка відповідає всім вимогам пп. 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 зі змінами внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016 і може бути рекомендовано до захисту.

Ураховуючи високий рівень дисертаційної праці, актуальність, новизну, практичну цінність отриманих результатів, відповідність дисертаційної роботи спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, кафедра освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди рекомендує дисертацію Бурлаченко Н. В. на тему: «Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини XX – початку XXI століття (за матеріалами педагогічної періодики)» для подальшого захисту в разовій спеціалізованій ученій раді Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Результати відкритого голосування: одноголосно.

Головуюча на засіданні фахового семінару:

В. о. завідувачки кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
ХНПУ імені Г.С.Сковороди,
доктор педагогічних наук, доцент

Боярська-Хоменко А.В.

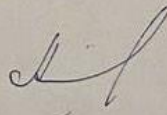
Рецензенти:

Професор кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
ХНПУ імені Г.С.Сковороди
доктор педагогічних наук, професор

Друганова О.М.

Професор кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
ХНПУ імені Г.С.Сковороди
доктор педагогічних наук, професор

Штефан Л.А.

Секретар:

Доцент кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
ХНПУ імені Г.С.Сковороди
кандидат педагогічних наук, доцент

Цапко А.М.

Підписано: Бурлаченко Н.В., Друганової О.М., Штефан Л.А., Цапко А.М.
Підписується зав. загальною частиною: [Signature]
01.10.2023